

עם לְבַדָּד יִשְׁכֵּן

הערה חסידית מופלאה מדגישה שהתורה ייעדה את דברי התוכחה אל עם ישראל למשה האהוב, ואת דברי השבח המצויים בפרשתנו, לבלעם השונא, נביא הגויים. אם להשתמש בביטוי ששמעתי מפיו של ישראל אלדד ע"ה, נוצרת מתוך כך "אקוסטיקה" מיוחדת לתוכחות: הן הדרישות הקשות שאב דורש מבנו האהוב הקרוב לו, כשהבנים האחרים, "כָּל גּוֹיִם שְׂכַחִי אֶל-לֵהִי" (תהילים ט, יח) בגדו בו ועזבו אותו.

בין דברי השבח של בלעם, בולט ביטוי שהפך מטבע לשון "עובר לסוחר" בתרבותנו: "הֵן עָם לְבַדָּד יִשְׁכֵּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב" (במדבר כג, ט). הרבה יכולים אנו ללמוד מעיון בהתייחסויות השונות לביטוי זה במשך הדורות. מהו פשט הדברים? יש הטוענים, מתוך השוואה לפסוקים מקבילים, ש'לְבַדָּד' הוא שם נרדף ל'בטח'. כך בתהלים (ד, ט): "בְּשָׁלוֹם יִחַדּוּ אֲשַׁכְּבָה וְאִישׁוֹן... לְבַדָּד לְבָטַח תּוֹשִׁיבֵנִי". ר' שמשון רפאל הירש סבר ש'לְבַדָּד' יוצר בנו את האסוציאציה של להיות מוקפים גדר ביטחון. ייתכן, והאסוציאציה הנכונה היא אחרת: לא להיות כלל זקוק לכך (ירמיה מט, לא): "יֹושֵׁב לְבָטַח... לֹא דִלְתִים וְלֹא בְרִיחַ לוֹ, בְּדָד יִשְׁכֵּנוּ". לעמנו אשר היה אורח בארצות לא לו, יש ל'לְבַדָּד' משמעות קיומית: לא להיות סמוך על שולחן אחרים, לא להיזקק לבריתות ולמענקים, ולדעתי, אף לא לדרישה העצמית להיות 'אור לגויים', שהיא לדעתי נירוטית בעליל. ואולי יש משהו נוסף, עליו מתייחסת תפילתו של מיכה (ז, יד): "רַעַה עֲמֹד בְּשִׁבְטֶךָ צֵאן נִחְלָתֶךָ, שְׂכֵנֵי לְבַדָּד". והרד"ק מוסיף בפירושו בצורה בלתי מובנת ומוזרה: "לְבַדָּד, שיהיה לבדו בארצו ואין עם אחר אתו".

'לְבַדָּד' פירושה אכן, עצמאות. אולם, ההיסטוריה הוסיפה למילה גוון נוסף, עליו עמד רבי יוחנן בשמועה שרבי מסר (סנהדרין קד ע"א): "אמר הקדוש ברוך הוא אני אמרתי: וְיִשְׁכֵּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ (דברים לג, כח)... עכשיו יהיה בדד מושבם: אֵיכָה יִשְׁבָּה בְּדָד הָעִיר רַבְתִּי עִם (איכה א, א)". זאת הבדידות הארוכה אותה מרגיש הישראלי פעמים רבות בשדות התעופה. זוכר אני את עצמי בתחנת ביניים בפרנקפורט, בו הייתי צריך רק להחליף מטוס כדי לחזור ארצה. חסים על הישראלי שמא יצטרך חלילה להישאר בטרמינל המחניק והרועש של הנוסעים במעבר. הוא צריך להיכנס רשמית לגרמניה תוך בדיקת הפספורטים, במעקף ארוך, כדי להגיע לטרמינל פסטורלי מוקף דשא, לקיים מה שנאמר (ויקרא יג, מו): "טָמֵא הוּא בְּדָד יִשָּׁב, מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשְׁבוֹ".

וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב

בזמן האחרון חזרה האנטישמיות הקמה לתחייה להדאיג אותנו. גם העיון במשמעותה וסיבותיה חזר להעסיק אותנו. תרם לכך גם מאמרו של א"ב יהושע ב'אלפיים'. במסגרת רשימתי זאת לא

אוכל להתייחס באופן אחראי לשאלה, אך מספר הערות מתחייבות מהפרשה. אינטואיציה בסיסית על מהות האנטישמיות נתנסחה על ידי הנצי"ב בפירושו לפרשתנו: "הן עם לְבָדָד וְשָׁפָן. לא כדרך כל אומה ולשון כשהולכים בגולה ומתערבים עם המגלים אותם, משיגים בזה אהבה וחשיבות כל אחד בעיניהם... לא כן עם ישראל" שלא התבולל. אכן, יש צדק רב בעמדתו של י"ל פינסקר שסבר שקיומו המיוחד של היהודי בגלות, מפנה עליו את פחד ושנאת העמים. רעיון דומה פותח על ידי שני פסיכואנליטיקאים, Nathan W. Ackerman ו-Marie Jahoda בשנות החמישים של המאה שעברה. אני אוהב לסכם את ספרם – קראתיו לפני עשורים רבים – כניסיון לטעון שמצבו המיוחד של היהודי בגלות, הופך אותו למעין מבחן רורשך, כתמי דיו כשלעצמם חסרי מובן, עליהם משליכים בני אדם את בעיותיהם ואת פחדם. השלכות אלו הן האנטישמיות הנכרת במיוחד אצל בעלי הפרעות אישיות, ולפי אסכולת פרנקפורט, אצל בעלי אישיות אוטוריטיטיבית. דברים לא רחוקים, מנקודת מבט אקזיסטנציאליסטית, כתב סארטר בהרהוריו על "הבעיה היהודית".

היהודי היה אכן 'אחר', ומכאן סבלו. מה המסקנות הנובעות מכך? ייתמו אחרים מן הארץ? לחדול להיות 'אחר' כדברי א"ב יהושע, או שמא להפך, כדברי הנצי"ב, "הרקוויאם הגרמני" היה תוצאה דווקא של התשוקה להתבולל, או אז "נעשו בדד מהם ואין אומה מחשב אותם להתערב עמם".

מי יכול לערוב שהוא מבין את ההיסטוריה? על כל פנים הניתוח הפסיכולוגי מתעלם מצד חשוב, אותו רוצה אני להציג בדבריו של הרמב"ם ב'אגרת תימן', שנכתבה ב-1172, בתקופה שהפונדמנטליזם המוסלמי הרס תרבויות והביא לגזרות שמד על היהודים. הרמב"ם מנתח בה את השנאה האנטי-יהודית, ומסרב לכלול אותה במסגרת אחת. הוא מדבר על שלושה סוגים של שנאה. הסוג הראשון בא לידי ביטוי במעשיהם של 'אנסים', הדמויות הפוליטיות "שעשו את ההיסטוריה". ללא ספק, הם היו מודרכים על ידי מניעים גיאוגרפיים-פוליטיים ושאיפות אימפריאליות, אך במלחמותיהם התערב יסוד דתי, אנטי-יהודי, למשל במעשיהם של אנטיוכוס ואדריאנוס. הסוג השני של השנאה, מביא אותנו אל המלחמה הרעיונית, אל האנטישמיות הדתית והרוחנית שהחלה בתקופה האלילית: "המחודדים משאר המלכויות והחכמים מיתר הלשונות... שמו כוונתם לשתור דתנו ולהפר תורתנו בטענות שטוענין אליה ובקושיות שמחברים. ומגמתם בכל זה להפר התורה ולמחות עקבותיה בחיבוריהם כמו שהתכוונו האנסים במלחמותיהם". אם להשתמש במטפורה של נחום סוקולוב בספרו 'שנאת עולם לעם עולם', שני סוגים אלה מיוצגים בשני הראשים של הנחש האנטישמי, שכפי שהעיר לפני שנים באחת מדרשותיו ר' ה"ל זליג, מיוצגים על ידי הצמד בלק-בלעם. הראש האחד – גס וולגרי, צמוד לאדמה ולרפש ומנסה לכלות כל מה שבדרכו, השני מעודן ואלגנטי, תרבותי ואקדמי, מתרומם לשמים ושולף כנגדו את לשונו המורעלת. שני הראשים התאחדו בצורה אכזרית בנאציזם. אלא שבקריסתו, הנחש לא חוסל, ושני ראשיו עדיין זורעים ארס בימינו.

אפשר להתעקש ולטעון שהניתוחים הפסיכולוגיים דלעיל מספיקים כדי להבין את הנחש. אולם יש מוטיב נוסף שעליו מצביע הרמב"ם, והוא מציב בפנינו נקודת מבט שונה. מה פשר

שנאתן של אותן דתות, הנצרות והאיסלאם, ששאבו השראה מהיהדות תוך ביטול, תוספת ושינוי? פעלו כאן מנגנונים פסיכולוגיים אחרים, לא המועקה שגורם ה'אחר', אלא קנאה אדיפלית של הבת שקמה נגד האם, או האהבה הנכזבת, כשהאב לא נשמע לחיזוריה. מוחמד ולותר חשבו שהמהפכנות שבעמדותיהם תאפשר את הזדהות היהודים עם דרכם החדשה. סירוב היהודי לעזוב את מורשתו, גרם אצלם לשנאה איומה. מעתה האקוסטיקה שבתוכחת הנביאים, אותה הזכרנו לעיל, השתנתה. התוכחות המקראיות הפכו ביטוי לשנאה ולבוז תיאולוגיים, שהפכו במשך הזמן למעשיים.

'בדד' כמצווה

הרמב"ם מוסיף "לפיכך ראוי להם שיברחו וירדפו אחרי ה' ויכנסו למדברות ולמקומות שאין בהם ישוב ושלא יחושו על התבודדם מאנשי סודם..." על פי הרמב"ם ברגעים קריטיים של ההיסטוריה, הופך ה'בדד' למצווה. נראה לי שיש כאן קרבה לעיקרון המקראי. 'בדד' נראה לי כניגוד ל-'ככל הגויים': "וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כָּכָל הַגּוֹיִם" (דברים יז, יד), "וְהָיִינוּ גַם אֲנַחְנוּ כָּכָל הַגּוֹיִם" (שמואל א ח, כ), "הַפְּהִנִים וְהַעֲסֵם הָרְבוּ לְמַעַל מֵעַל כָּל תַּעֲבוֹת הַגּוֹיִם" (דברי הימים ב לו, יד). דברי בלעם "עַם לְבָדָד יִשְׁכֹּן" הנאמרים למלך מואב מתהפכים בדברי יחזקאל (כה, ח): "אָמַר מוֹאָב וְשַׁעִיר הַנָּה כָּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה". יחזקאל אמנם מראה (כ, לב-לז) שהשאיפה להתבוללות היא תוצאה של הייאוש, אך דרך זו נעולה לפנינו: "וְלֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אֲתָם אֲמָרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת... חֵי אֲנִי נְאֻם אֲ-דְנִי ה'... אֲמַלּוּךְ עָלֵיכֶם... וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם בְּמִסְרֵת הַבְּרִית".

לא להיות ככל הגויים! יש בכך דברים נשגבים, אך אולי כדאי לסיים במשהו בנלי הקשור למרוץ היומיומי המעסיק אותנו. כך כותב ר' נתן תלמידו של רבי נחמן מברסלב (ליקוטי הלכות - ברכות השחר, ה): "וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב... שְׂאִינָם רוֹדְפֵינוּ אַחַר נִימוּסֵי הָעוֹבְדֵי פוֹכְבִים וְאַחַר רְבוּי כְּלֵי בַיִת וְכְלֵי כֶסֶף וְתַכְשִׁיטִין וְכוּ' וְשִׁאֲרֵי דְבָרִים הַמְרַבִּים הַבֵּל שְׁלֵהֶם. רַק מְסַלְּקִים כָּל מַחְשְׁבוֹתָם מִכָּל זֶה וּמִתְבּוֹדְדִין וְשׁוֹפְכִים שִׁיחָם בְּרִצּוֹנוֹת טוֹבִים וְכִסּוּפֵין חֲזָקִים וְגַעְגּוּעִים נְמַרְצִים אֲלֵיו יִתְבַּרַךְ".